

La construcció del concepte de natura a l'Edat Moderna. Natura, cultura i identitat en el pensament català dels segles XVI i XVII*

Maria Antònia Martí Escayol

La tesi analitza les relacions entre natura, cultura i identitat, i dilucida l'aportació de vuit textos moderns catalans on es recull el testimoni directe de vuit escriptors¹ que participaren en el procés d'exploració i anàlisi del territori. Aquest testimoni permet avaluar fins a quin punt les idees són configuradores d'alguna actitud humana que permet variar l'entorn natural. La tesi rastreja el tarannà de la mentalitat territorial moderna, analitza el llenguatge de la relació entre home i natura i estudia el pes de la vinculació dels grups socials a un lloc concret. Tot plegat permet avaluar l'aportació d'aquests vuit autors al pensament científic i econòmic de la Catalunya moderna.

Al primer capítol de la primera part, s'hi aporta un estat de la qüestió de la història ambiental. I en el segon capítol, s'hi presenten els textos estudiats a la tesi des d'una perspectiva historiogràfica (des de la seva anàlisi per part dels integrants

* Tesi doctoral presentada el juny de 2004 al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, i dirigida per Antoni Simon i Tarrés, catedràtic d'Història Moderna i Contemporània de la UAB. Tribunal de lectura: Joaquim Nadal, Ramon Garrabou, Eulàlia Duran, Enric Tello i Agustí Alcobarro. Qualificació: Excel·lent *cum laude*.

1. L'escriptor, donzell i membre de l'oligarquia tortosina Cristòfor Despuig (1510-1574), amb *Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557) (edició a cura de Joan Tres, Curial, Barcelona, 1996). L'historiador i doctor en drets tarragoní Lluís Ponç d'Icard (1518-1578), amb el text *Llibre de les grandeses de Tarragona* (1564) (edició a cura d'Eulàlia Duran, Curial, Barcelona, 1984). L'historiador i eclesiàstic de Reus Pere Gil (1551-1622), amb el *Llibre primer de la història catalana en lo qual se tracta d'història o descripció natural, ço és, de coses naturals de Catalunya* (1600). Josep Iglésies, Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva *Geografia de Catalunya. Seguit de la transcripció del Llibre primer de la historia cathalana en lo qual se tracta de Història o descripció natural, ço és de coses naturals de Cathaluña*, Societat Catalana de Geografia, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2002 (primera edició de 1949). L'eclesiàstic i historiador barceloní Onofre Manescal (s. VI - s. XVII) i el *Sermó vulgarment anomenat del sereníssimo senyor don Jaume segon* (1602). El cavaller, baró d'Àger, senyor de la Vansa i Tudela de Sió Francesc Gilabert i d'Alentorn (1559-1638), amb els *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña, inclinación de sus habitantes, y su gobierno* (1616) (edició facsímil a Fundació Conde de Barcelona, Barcelona, 1999). El jurista, historiador, burgès honorat de Perpinyà i terciari franciscà Andreu Bosc (s. XVII) i el *Summari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya* (1628) (edició facsímil a Curial, Sueca-Barcelona, 1974). I l'historiador i ciutadà honorat de Barcelona Esteve de Corbera (1563-1633?) i la *Cataluña ilustrada* (1633) (Nàpols, 1678).

del moviment de la Renaixença i del moviment de l'excursionisme científic, fins a les edicions i les diferents perspectives analítiques que han rebut les vuit obres a principis del segle XXI).

Al primer capítol de la segona part, «Un món abreuiat i un paradís imperfecte. Comentari a Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557)», s'hi explora la imbricació entre descripció ambiental, creació d'identitat territorial i possibilitat d'intervenció sobre el medi per canviar-lo i augmentar-ne l'eficàcia. S'hi estudia quins objectius té la descripció del medi natural als *Col·loquis*; com s'incita als propietaris de terres a augmentar el seu poder sobre el control del medi, i de quina manera el text ajuda els habitants a definir-se a ells mateixos com a productes del seu lloc i del seu temps tot establint la identitat a través de la descripció i la classificació d'un territori amb unes particularitats ambientals molt concretes. Al segon capítol, «Pensament ambiental i identitat al *Llibre de les grandeses de Tarragona* (1564) de Lluís Ponç d'Icard», s'hi analitza la idea de medi ambient de l'autor com a sistema interdependent entre Déu, els astres, l'aigua, el sol, la flora, la fauna i la salut dels éssers humans. Al tercer capítol, «Pere Gil i la seva *Geografia de Catalunya* (1600), un model d'història natural i moral», s'hi estudien les idees científiques a partir de les quals es defineix l'entorn ambiental. S'hi analitza el posicionament de l'autor davant d'alguns debats econòmics de l'època i quines reformes proposa per fer prosperar el país. Al quart capítol, «Els projectes per la construcció del Canal d'Urgell durant l'Època Moderna», s'hi treballen els arguments en contra i a favor de la construcció del Canal d'Urgell.

Al cinquè capítol, «*El Sermó* (1602) d'Onofre Manescal. L'agricultura com a civilització», es discuteix entorn de l'entrellaçament de conceptes com ara nació, terra, treball, cultura i autoritat. Tot plegat, permet d'apreciar en quina mesura per Manescal el paisatge cultivat i la cultura escrita avaluen el grau de civilització del territori i com l'elogi de totes dues coses expressa la lleialtat vers la pròpia nació. Al sisè capítol, «Francesc Gilabert, *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña, inclinación de sus habitantes y su gobierno* (1616)», s'hi dilucida el tractament de la natura com a model per l'ordre del govern; els punts de connexió entre l'obra de F. Gilabert i d'altres teòrics de les influències del clima sobre la història humana, com Jean Bodin; l'efecte de l'entorn sobre les lleis i els costums; les analogies entre allò moral i allò natural; fins a quin punt, segons l'autor, les crueltats, les guerres i les traïcions es poden explicar a través del clima; o en quina mesura l'entorn ha forjat les diferències entre els homes i n'ha determinat les hostilitats. Al setè capítol, «*El Summari, índex o epítome* (1628) d'Andreu Bosc», s'hi exposa la importància del context natural pel dret català. L'objectiu és descobrir i aïllar les diverses significacions del terme de natura en l'obra, dilucidar com la filosofia del dret condiciona la percepció del funcionament de la natura, la manera d'entendre l'organització social respecte als diferents models d'ús dels recursos o la manera de descriure les creacions artificials de l'home. Al vuitè capítol, «*La Catalunya Il·lustrada* (anterior a 1633) d'Esteve de Corbera. Catalunya, un territori entrellaçat, coherent i perfectament delimitat», s'hi analitza la descripció del país, com s'empren alguns elements com ara el relleu, l'aigua, l'aire o la mateixa població, per crear nexes d'unió entre les diferents parts del territori

i dibuixar, així, la natura de Catalunya com un tot tancat per uns límits perfectament definits.

Finalment, a les conclusions se sintetitzen els cinc punts bàsics de la tesi: *a)* la identificació d'una estreta relació entre la descripció de la natura i la creació d'identitat; *b)* la inclusió dels textos catalans dins la «revolució geòrgica» i l'elogi al treball manual; *c)* la identificació d'uns determinats mètodes i fonts per definir la idea de medi ambient; *d)* la constatació que la descripció de l'entorn constitueix una tasca política per als escriptors moderns, i *e)* la constatació també que existeix un pensament natural modern.